

* MATERIÁLY – ZPRÁVY – KRONIKA *

Komparatívne štúdium rozprávky v medziliterárnom kontexte

(Prezentácia publikácie *Slovenské ľudové rozprávky I.-III.* a odborný seminár o osobnosti a diele prof. Franka Wollmana.)¹

Od roku 1928 začali poslucháči bratislavskej Univerzity Komenského, z podnetu svojho učiteľa, českého slavistu Franka Wollmana, zbierať v rôznych regiónoch Slovenska autentický prozaický folklór, ktorý sa takto podarilo zachrániť v „poslednom okamžiku“. Cieľom projektu bolo zmapovať žáner slovenskej rozprávky v medziliterárnom kontexte, ale aj napriek tomu, že na ňom pracovali desiatky odborníkov viacerých generácií, tento mimoriadny textový súbor folklórnych próz čakal na svoje uverejnenie až do roku 2004, keď bol publikačne dokončený ako trojdielna edícia pod názvom *Slovenské ľudové rozprávky*.² Tento „wollmanovský zber“ z rokov 1928-1947 môžeme spolu s Máchalovými *Dějinami slovanských literatúr I.-III.* (Praha 1922-29), staroslovienskym slovníkom a Ďurišinovými teoretickými prácami zaradiť k najväčším a najrozsiahlejším projektom česko-slovenskej slavistiky a komparatistiky v 20. storočí.

Tzv. wollmanovský zber predstavuje ojedinelú zbierku slovenského autentického prozaického folklóru, ktorý začali z podnetu svojho učiteľa F. Wollmana zbierať od roku 1928 v rôznych regiónoch Slovenska poslucháči FF Univerzity Komenského. Projekt obsahuje zápisy vyše 7000 strán povestí, rozprávok, ľudových poviedok, ktorý mal spolu s Polívkovým *Súpisom slovenských rozprávok* (I.-V., 1923-1932) vytvoriť bibliografickú a interpretačnú bázu pre výskum slovenskej epickej ústnej slovesnosti. Štipendia poskytol vtedajší novozałożený Slovanský ústav, v rámci ktorého pracoval Zbor pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi, ktorého členom bol aj F. Wollman. Daný projekt však už od svojho začiatku narážal na personálne a finančné problémy, ale zber pokračoval aj po Wollmanovom odchode do Brna. Na prelome 50. a 60. rokov, s viac než desaťročným odstupom po ukončení zberu, bol súbor prozaického folklóru čiastočne spracovaný a očkávalo sa publikovanie celého projektu. Dostupné rukopisy wollmanovskej akcie editorsky

¹ Text vznikol v rámci výskumnej úlohy Slovanského ústavu AV ČR Východ – Západ.

² *Slovenské ľudové rozprávky* I. Výber zápisov z rokov 1928-1947. Zapisali poslucháči Slovanského seminára Univerzity Komenského v Bratislave pod vedením profesora PhDr. Franka Wollmana. Stredné Slovensko. Ed. B. Filová a F. Gašparíková. Bratislava, Veda 1993. *Slovenské ľudové rozprávky* II. Západné Slovensko. Ed. a ved. red. V. Gašparíková. Bratislava, Veda 2001. *Slovenské ľudové rozprávky* III. Východné Slovensko. Ed. a ved. red. V. Gašparíková. Bratislava, Veda 2004.

zjednocovali a upravovali najmä M. Kolečányiová-Kosová a B. Filová, ale to už v rámci Slovenskej akadémie vied, čo si však vyžiadalo ďalšie kritické zhodnotenie a doplnenie porovnávacími komentármi, ale tiež aj odloženie celého projektu do budúcnosti. Na začiatku 60. rokov bola so súhlasom F. Wollmana poverená vydaním projektu Viera Gašparíková. Podľa novej koncepcie bolo dielo rozdelené do 3 zväzkov pôvodných folklórnych textov a plánovaný 4. zväzok mal obsahovať vedeckú štúdiu s kompletnými komentármi a obsiahlymi kritickými poznámkami. Ale I. diel *Slovenských ľudových rozprávok*, ktorý bol venovaný stredoslovenskému regiónu, mohol vyjsť až na začiatku 90. rokov k 11. medzinárodnému kongresu slavistov (Bratislava 1993) najmä vďaka obetavým editorkám. Pred zjazdom tiež vyšiel *Katalóg slovenskej ľudovej prózy 1-2* pripravený z archívu F. Wollmana (Bratislava 1991 a 1992) editorkou V. Gašparíkovou, ktorý nahradil predpokladaný štvrtý zväzok. Práve jej zásluhou boli publikované aj ďalšie dva zväzky *Slovenských ľudových rozprávok* (2001 a 2004) venované západoslovenskému a východoslovenskému regiónu, ktoré výnimočným spôsobom zachytili živú prozaickú folklórnú tradíciu a dokazovali estetickú vyspelosť slovenskej folklórnej epiky.

Slovenské ľudové rozprávky obsahujú zo žánrového i tematického hľadiska rôzne folklórne prozaické texty. Poslucháči zozbierali počas dvadsiatich rokov vyše 2200 záznamov pôvodne zapisovaných foneticky v slovenských dialektoch. F. Wollman v roku 1959 napísal úvod k tomuto projektu, ktorý organizačne a metodicky viedol, ale publikovaný bol až v prvom zväzku (*Slovo na cestu*, s. 602-612). Okrem vlastnej pramennej textovej časti obsahuje edícia aj bohatý dokumentačný a analytický komentár, ktorý pri každej rozprávke charakterizuje lokalitu a ľudového rozprávača. V porovnávacích výkladoch pri každom folklórnom texte podáva editorka genézu a žánroslovnú interpretáciu s odkazom na uznávaný medzinárodný katalóg Aarneho-Thompsona (*The Types of Folktale*, Helsinki 1961) a tiež na národné katalógy stredoeurópskeho kontextu, z ktorých sa najčastejšie uvádza Polívkov *Súpis slovenských rozprávok I-V* (Turč. Sv. Martin 1923-31), Tillov *Soupis českých pohádek I-II* (Praha 1929 a 1937). Gašparíková vychádzala z viacerých katalógov, z ktorých vyniká najmä päťdielná séria Bolteho – Polívku *Anmerkungen zu den Kinder – und Hausmärchen der Brüder – Grimm I-V* (Leipzig 1913-1932). Práve preto môže v porovnávacom komentári uvádzať aj varianty k danej látke, čo dokazuje životnosť folklórnej tradície na Slovensku a jej medzinárodné väzby v slovansko-slovanskom kontexte. Pre slovenskú folkloristiku sú dôležité aj pridané indexy dedín, rozprávačov a zapisovateľov rozprávok. Kvôli lepšej prehľadnosti a orientácii editorka uverejňuje aj *Index látok podľa abecedného poradia* a *Index typov podľa medzinárodnej číselnej klasifikácie* a k tomu pripája mapu zápisov z lokalít výskytu.

Vydanie 3-zväzkového edičného projektu *Slovenské ľudové rozprávky* predstavuje po takmer osemdesiatich rokoch výnimočný edičný čin v rámci európskej folkloristiky a slavistiky a tzv. wollmanovská akcia zaradila slovenský folklór do medzinárodných súvislostí. Práve z tohto dôvodu bola dňa 31. 5. 2005 pri príležitosti vydania edície *Slovenské ľudové rozprávky I.-III.* (1993-2004, ed. V. Gašparíková (I. diel spolu s B. Filovou)) usporiadaná Ústavom etnológie SAV (spolu s Českým centrom, v ktorom sa akcia konala, Poľským inštitútom v Bratislave, Filozofickou fakultou UK a Vedou, vydavateľstvom SAV) prezentácia publikácie a odborný seminár s medzinárodnou účasťou o osobnosti a diele prof. Franka Wollmana, českého slavistu a komparatistu, ktorý pôsobil v medzivojnovom období aj na Univerzite Komenského v Bratislave.

Otvorenie odborného seminára a privítanie hostí zo Slovenska i zahraničia (zároveň s ospravedlnením pozvaného prezidenta SR, ktorý dostal aj všetky zväzky, a predsedu SAV) previedla riaditeľka Ústavu etnológie SAV G. Kiliánová (Bratislava), ktorá vyzdvihla význam edície v dejinách slovensko-českej slavistiky a folkloristiky v 20. storočí. Po nej dostala úvodné slovo V. Gašparíková, ktorá nesie hlavnú zásluhu na tom, že tento mimoriadny zberateľský projekt nezostal zabudnutý a nakoniec sa ho podarilo po rôznych peripetiách vydať. V jej hlavnom referáte *Wollmanovská zberateľská akcia a vznik diela Slovenské ľudové rozprávky I.-III.* rekapitulovala celkové okolnosti vzniku a komplikovaný vývoj projektu, zdôraznila metodologickú náročnosť edície a problémy jej technickej realizácie, pretože viaceré zápisy bolo poškodených a ich rekonštrukcia si vyžadovala náročnú a viacročnú filologickú prácu. Gašparíková sa v úvode svojho príspevku preniesla do obdobia 20.-30. rokov, keď bola problematika tohto žánrového bohatstva veľmi živá (aj zásluhou J. Polívku, ktorý spracovával svoj *Súpis*) a ozývali sa hlasy o jeho zániku. Prvoradou úlohou sa stala nutnosť záchrany daného folkloristického materiálu, ktorý sa však najprv musel zozbierať a až potom sa mohlo uvažovať o porovnávacích komentároch, ktoré by dávali jednotlivé motívy do medzinárodných súvislostí a potvrdili tak tézu o ich migrácii a nadnárodnosti. Tejo neľahkej úlohy sa ujal Frank Wollman, ktorý v danom období pôsobil na Univerzite Komenského v Bratislave a k jeho záujmu o slovenské rozprávky ho priviedol práve jeho učiteľ J. Polívka. V. Gašparíková sa vo svojom referáte zaoberala aj problematikou realizácie samotného výskumu a zberu, ktorý metodicky viedol F. Wollman. Jeho zámerom bola snaha doplniť zozbieraný materiál o vedecké komentáre s odkazmi na všetku dostupnú európsku literatúru. Preto mohla Gašparíková uviesť, že to bola akcia v európskom meradle priam ojedinelá, na ktorej pracovalo viac ako 60 študentov – zberateľov. Medzi zberateľmi boli mená známe aj v súčasnosti – Kolečányiová-Kosová, Paulíny, Štolc, Sedlák, Žatko atď. F. Wollman pre svoj odchod na Masarykovu univerzitu (ale do Bratislavy dochádzal učiť externe) nemal možnosť tento projekt dokončiť. Nakoniec si vydanie obrovského zozbieraného materiálu, ktorý však z rôznych príčin nenachádzal podporu ani pochopenie a pre svoje vydanie musel prekonať „trnitú cestu“, vzala na starosť práve V. Gašparíková, pracovníčka terajšieho Ústavu etnológie SAV. Vo svojom príspevku zároveň bližšie objasnila novú koncepciu diela, ktorú osobne konzultovala s F. Wollmanom, pričom si zaspomínala na tieto stretnutia, na jeho múdrosť a vedeckú rozhradenosť. Začiatkom 70. rokov pripravila text na vydanie, čo však trvalo takmer 20 rokov a iba zásluhou obrovskej trpezlivosti a obetavosti editorky V. Gašparíkovej (I. zv. koeditorka B. Filová) nakoniec o texty prejavilo záujem ministerstvo kultúry a I. zväzok vyšiel v rámci Pro Slovakia vo vydavateľstve VEDA pred 11. kongresom slavistov v Bratislave – 1993.

Miloš Zelenka (Praha – České Budejovice) vo svojom referáte *Komparatista Frank Wollman* analyzoval chápanie eidológie ako súčasť porovnávej literárnej vedy a zaoberal sa vymedzením tvaroslovne orientovaného štrukturalizmu, ktorý sa na rozdiel od lingvistického prístupu J. Mukašovského a R. Jakobsona inšpiroval ingardenovskou fenomenológiou. Poľská folkloristka Dorota Simonidesová (Varšava – Opole) vo svojom vystúpení *Miejsce słowackich bajek w kulturze europejskiej* interpretovala žáner bájky a rozprávky z hľadiska ich nadnárodného charakteru a zdôraznila, že folklór nepozná geografické hranice, pretože vo svojej slovesnej migrácii čerpá z analogických, najmä starogréckych koreňov. Podľa nej záleží lokálno-psychologická spätosť s konkrétnym regiónom iba na špecifickom výbere a spracovaní spoločného dedičstva. Práve preto vyzdvihla fakt, že

korene Európy sú vo folklóre. Hana Hlášková (Bratislava) vo svojom príspevku *Frank Wollman – osobnosť na Univerzite Komenského* charakterizovala prostredie profesionálnej folkloristiky, do ktorého Wollman svojim príchodom do Bratislavy vstúpil, a na základe svojho archívneho štúdia dokumentovala Wollmanovho pôsobenie na FF UK. Zároveň upozornila na folkloristické témy, ktorými sa vo svojich prednáškach zaoberal a zdôraznila, že sa vždy snažil včleniť slovenský materiál do medzinárodného kontextu.

Seminár ukončil osobne ladený príspevok Slavomíra Wollmana (Praha), ktorý ocenil svetový význam tzv. wollmanovskej akcie, hovoril o záchranárskom charaktere autentického folklóru v poslednej chvíli a pripomenul, že daný zber nemá v Európe 20. storočia rovnocennú antológiu. Slovom „*veda je nekonečný dialóg, ale toto je konečné*“ potvrdil, že vydané tri zväzky sú poslednou autentickou verziou živého folklóru v Európe (ktorý by sa dnes už nedal zachytiť), na ktorom sa dajú skúmať aj vzťahy medzi Východom a Západom. Tematológia má vždy stredo európsky kontext a tematika folklóru je aj podľa neho medzinárodná, je všeobecným vlastníctvom, pričom jej realizácia súvisí s jazykom a v tom sa prejavuje národný prvok. Popritom uviedol, že F. Wollman sa v súvislosti s postupujúcou politickou krízou 30. rokov sústredil na pohraničné oblasti, aby podal dôkaz ich slovenskosti.

V diskusii vystúpil Melichar Václav (Bratislava), prekladateľ a stredoškolský profesor, predovšetkým však jeden z posledných žijúcich poslucháčov Wollmanovho slavistického seminára, ktorý sa osobne zúčastnil zberu rozprávok. Vo svojom vystúpení priblížil atmosféru a zážitky z týchto zberov priamo v teréne, hovoril o nadväzovaní kontaktov s živými nositeľmi folklórnych tradícií, o metodike, s akou boli zapisované jednotlivé záznamy, ktoré zároveň odrážali autentické dedinské prostredie, jeho kultúrny život a tiež charakteristiky ľudových rozprávčov. Predseda Českej asociácie slavistov a Spoločnosti Franka Wollmana Ivo Pospíšil (Brno) pozdravil účastníkov odborného seminára aj v mene Medzinárodného komitétu slavistov a upresnil Wollmanov vedecký profil doplnením jeho literárnohistorických a teatrologických aktivít, z ktorých vyniká najmä založenie známej tzv. brnenskej genologickej školy, ktorá má v súčasnosti svojho pokračovateľa vo vedeckej orientácii Slavistického ústavu FF MU v Brne.

Trojzväzkové vydanie zberu slovenských rozprávok, ktoré organizačne a metodicky viedol Frank Wollman, predstavuje prácu niekoľkých vedeckých generácií a aj seminár potvrdil, že ide o mimoriadny edičný čin európskej slavistiky, ktorý presahuje slovensko-český kontext. Bratislavská prezentácia bola uskutočnená aj ako hold Franku Wollmanovi, ale zasluhene bola ocenená aj V. Gašpariková, ktorá má najväčšiu zásluhu na konečnej realizácii projektu. Prítomnosť nestora českých slavistov Slavomíra Wollmana (1925), bratislavského rodáka a bývalého pracovníka Slovanského ústavu AV ČR v Prahe, ktorý v rokoch 1988-1993 vykonával funkciu predsedu Medzinárodného komitétu slavistov a vo svojom diele (slovanská komparatistika) i v organizačnej práci (redakcia *Slavie* od roku 1949 až do svojho nedobrovoľného odchodu v roku 2004) rozvíjal aktivity svojho otca, mala aj symbolický charakter. Ako sám povedal: „*Toto vydané dielo je posledné svojho druhu a je vrcholom vo svojej disciplíne, už nič iné nebude a ani nič podobné už nie je možné.*“ „*Záchranársky*“ charakter daného projektu potvrdila aj V. Gašpariková, keď vo svojej štúdií – *Slovenská rozprávka v ľudovom podaní* (uverejnená v 3. zväzku *Slovenských ľudových rozprávok*) v závere uvádza: „...*týmto mnohoročným zberom sa v poslednej hodine zachránilo to hlavné..., lebo pre niektoré látky by sme dnes na Slovensku už hádam*

ani nezískali doklad“. A práve preto G. Kiliánová, riaditeľka Ústavu etnológie SAV, ukončila akciu blahoželaním V. Gašparíkovej k zakončenému dielu.

Ku kladom odborného stretnutia patrí aj skutočnosť, že sa poriadatelia akcie rozhodli vydať zborník odprednášaných referátov, ktorý bude rozšírený aj o ďalšie príspevky venované mnohostrannému dielu Franka Wollmana.

Anna Zelenková

Sienkiewicz a Kaltenleutgeben

Na západ, presnejši na západojih od Vídně leží Kaltenleutgeben. Dnes se toto městečko dotýká hranic hlavního města, v 19. století však bylo od něho dostatečně vzdáleno. Navíc bylo tehdy obyčejnou vsí, již podnikavý doktor Winternitz proslavil tím, že v ní zřídil vodoléčebný ústav. Vedle relativní vzdálenosti od Vídně přispívala k věhlasu Winternitzových lázní především příroda, neboť Kaltenleutgeben leží v protáhlém zeleném horském údolí. Střed lázní tvořily tehdy moderní budovy Winternitzova ústavu, dále divadelní a koncertní hala a konečně rozsáhlý promenádní park. Tak tomu bylo v 19. století, v současnosti je parková prostora varovně ohrazena.

Na sklonku 19. století k sobě Kaltenleutgeben lákal vyšší společenské kruhy, mimo jiné také z Polska, přesněji řečeno ze všech tří záborů. Mezi jinými přilákal rovněž Henryka Sienkiewicze, jemuž se lázně natolik zalíbily, že je navštěvoval více než jedno desetiletí, střídavě zde pobýval v letech 1885 až 1896. Střídal proto, že byl duše nestálá, neustále cestoval a měnil místa svého pobytu. Právě se o něm, že půlku svého života strávil na cestách. Poznal snad všechny evropské země, navštívil i Ameriku a Afriku. Kaltenleutgeben byl tedy pouze jedním z četných míst jeho pobytů.

Poprvé se do Kaltenleutgeben uchýlil roku 1885 krátce po smrti své první manželky. Byl nervově vyčerpan a lázně mu prospěly. Později je navštěvoval i se svými dětmi a s rodiči své první ženy. Lázeňská budova, v níž pobýval, se jmenuje Adolfs Hof a stojí naproti kostela (Pfarrgasse 3).

V Kaltenleutgeben nebyl Henryk Sienkiewicz neznámou osobou, neboť jeho prózy se už tehdy překládaly do němčiny.

Sienkiewicz měl poněkud zvláštní druh psaní, svá velká díla psal na pokračování na nejruznějších místech Polska a Evropy. Kaltenleutgeben byl pochopitelně jedním z těchto míst, v němž dokončoval *Potopu* a napsal větší nebo menší části *Pana Wołodyjowského*, *Bez dogmatu*, *Rodiny Polanieckých* a *Quo vadis*. Psal zde i své publicistické příspěvky. Když jej v listopadu 1889 zastihla zpráva o smrti Tyta Chalubińskiego, okamžitě napsal o tomto lékaři a propagátorovi podhalanské kultury hřejivou vzpomínku.

Henryk Sienkiewicz tak v Kaltenleutgeben prožíval chvíle, jichž se mnohým postavám jeho děl nedostávalo. Napsal kupř. román *Ve větrech*, jenž se odehrává v bouřlivém roce 1905. Jeho hrdinové se neustále chystají na cestu do západoevropských lázní, mimo jiné také do Karlových Varů, ale spisovatel jim v tom zabrání. Učiní tak nejkrásnějším způsobem – tragickou smrtí jedné z hrdinek, která se stane obětí vražedného útoku lůzy; po zákonu klasického tragismu je to hrdinka nejmladší.